

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

**ЄВРОПЕЙСЬКЕ ГУМАНІТАРНЕ ЗНАННЯ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

ПРОГРАМА
навчальної дисципліни за вибором
підготовки докторів філософії зі спеціальності 034
«Культурологія»

Харків, ХДАК, 2016

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: Харківська державна академія культури,
факультет культурології, кафедра культурології та медіа-комунікацій

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: канд. іст.наук, доцент Гаврюшенко О.А.

Затверджено Радою факультету культурології ХДАК

“_27_” квітня 2016 року, протокол № _9_

ВСТУП

Курс «Європейське гуманітарне знання: історія та сучасність» є одним з провідних у сучасній системі історико-культурної освіти. Професійна підготовка аспіранта-культуролога за фахом «Історія і теорія культури» передбачає вивчення основних етапів розвитку світоглядної складової гуманітарного знання, систематизований аналіз найважливіших методологічних концепцій, знайомство з основними школами і напрямами в історико-культурній науці, вивчення праць їх провідних представників, трактувань найважливіших проблем гуманітарної культури з точки зору різних концепцій і методологічних підходів.

Тематика курсу концептуально і проблемно пов'язана із загальнопрофесійними дисциплінами програми підготовки культурологів, особливо з курсами «Історія світової культури», «Теорія культури», «Філософія культури».

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета – цілісно подати проблеми формування гуманітарного знання, розглянути зміст культурних процесів у сучасному світі, якісні перетворення в структурі й інститутах академічного гуманітарного знання, розробку понятійного апарату, конкретні дослідницькі підходи, проблемні поля, норми історико-культурного знання.

Завдання – сформулювати в аспірантів уявлення про основні етапи розвитку європейського гуманітарного знання та їх сучасні особливості, сприяти удосконаленню володіння аспірантами теорією і методологією гуманітарних наук, засвоєнню етимології базових категорій та понять професійної гуманітаристики.

ВИМОГИ ДО ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

У результаті вивчення курсу «Європейське гуманітарне знання: історія та сучасність» студенти повинні:

Знати:

- особливості становлення та функціонування гуманітарної думки;
- етапи розвитку знань про історію культури;
- закономірності зміни й твердження гуманітарних концепцій і їх аналіз;
- теоретико-методологічні принципи різних дослідницьких напрямків в науці про культуру й закономірності їх зміни;
- особливості процесу нагромадження фактичних знань про культуру людського суспільства, введення в науковий оборот раніше невідомих джерел, розширення кола історичних пам'яток, доступних дослідникам;
- закономірності зміни проблематики досліджень з історії культури;
- особливості функціонування гуманітарних наукових установ, а також системи підготовки кадрів для культурології;
- умови розвитку гуманітарних наук й особливості державної політики в галузі науки й освіти;

- принципи організації роботи міжнародних міждержавних та недержавних організацій в галузі дослідження культури.

Вміти:

- користуватися науковою літературою та виданнями, в яких висвітлюється історіографія культурно-історичного процесу;
- досліджувати історіографічні та методологічні проблеми світової та вітчизняної культури;
- логічно і послідовно викладати свої знання;
- орієнтуватися у діяльності різноманітних дослідницьких організацій сучасності;
- користуватись можливостями, які надають міжнародні програми культурної співпраці та культурно-інформаційні центри, що присутні в Україні.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна складається з двох змістовних модулів, які містять 4 теми, пов'язаних між собою змістовними складовими.

МОДУЛЬ 1. Предмет і завдання курсу. Наукова діяльність сучасного гуманітарія. Гуманітарне знання Стародавнього світу та Середньовіччя (Стародавній Схід. Стародавня Греція. Стародавній Рим. Середньовіччя: Візантія. Західна Європа. Середньовічний Схід. Доба Відродження)

МОДУЛЬ 2. Розвиток гуманітарних знань Нової та Новітньої доби (XVII століття. XVIII століття. XIX століття. Кінець XIX – перша половина XX ст. Середина і друга половина XX ст.)

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 години / 3 кредити ECTS, з них 30 годин аудиторних занять (18 год. – лекційних занять, 12 год. – семінарських).

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовний модуль 1.

Лекція 1. Предмет і завдання курсу «Європейське гуманітарне знання: історія та сучасність»

Предмет і завдання курсу. Предмет історії культури. Визначення проблемних полів. Характеристика основних підходів до вивчення історіографії. Поняттєво-термінологічний апарат. Історіографічні джерела і специфіка роботи з ними.

Основні методи, які застосовують в історичних дослідженнях. Методи раціональної реконструкції, тематичного аналізу. Історико-наукова закономірність як тенденція. Раціональне й емпіричне, логічне й історичне в методології історії культури; співвіднесеність і взаємодія цих категорій, їх роль для різних застосовуваних у даній сфері методів.

Порівняльно-історичний метод. Епістемний і парадигмальний підходи; можливості їх синтезу. Загальне уявлення про можливість використання системно-структурних методів в історико-культурному дослідженні і їх застосування до вивчення самого цього дослідження як багатоаспектної системи.

Методологічна роль категорій історичного прогресу, регресу, круговороту; історико-наукового факту; зовнішнього і внутрішнього фактора розвитку культури.

Лекція 2. Наукова діяльність сучасного гуманітарія

Уявлення про предмет вивчення і працю історика, про норми історичного пізнання. Історик як медіатор; принцип відтворення історії на підставі об'єктивного, критичного вивчення джерел.

Історіографія як наукове осягнення минулого і минуле як наукова історіографія. Конвенціональність мови пояснення й опису в історичному наративі. Договірньо-регламентуючий характер семантики базових понять і термінів усередині професійного історичного співтовариства.

Основа конвенціональності – монопольне положення принципів об'єктивізму в історичній професії (аксіома об'єктивної історичної реальності, постулат суб'єктно-об'єктної дихотомії, право історика, на основі джерел, говорити і писати від імені минулого).

Генералізуючий та індивідуалізуючий підходи до пояснення й опису минулого. Їх відмінності і загальні особливості. Динаміка цих підходів у професійній історіографії у ХХ ст.

3. Гуманітарне знання Стародавнього світу та Середньовіччя

Лекція 3.1. Стародавній Схід

Особливості історичної свідомості в епоху формування стародавніх суспільств. Історія людського роду в міфологічній свідомості. Історичний час у ментальності древніх суспільств. Формування цілісних світоглядних систем у межах перших світових релігій. Історіософія традиційних цивілізацій: універсальні ознаки й особливості.

Кристалізація ідеї розвитку знання як результат тривалої історії донаучних ідеологій. Міфологічні мотиви культурного героя, золотого століття і древа пізнання – прообрази концепцій прогресу, регресу й історичного круговороту.

Міфологічні і раціональні уявлення про генезис знання про природу та суспільство в давньоіндійській, давньокитайській, шумеро-вавілонській та інших ідеологічних системах Стародавнього Сходу.

Лекція 3.2. Стародавня Греція

Початок давньогрецької історіографії. Зародження історичної прози, її співвідношення з епосом. Два напрями історичної прози: складення місцевих хронік і створення творів географічного описового характеру. Логографи VI ст. до н. е., Гекатей з Мілета (бл. 500).

Геродот (бл. 484 – бл. 424) – «батько історії». Історична праця Геродота: мета «Історії», композиція і сюжет. Предмет історії – «великі і подиву гідні діяння». Глибина історичної ретроспективи. Усна традиція й історичний метод Геродота. Ставлення до праці Геродота в стародавності.

Формулювання ідеї народження «мистецтв» (практичних знань) під дією «потреб і обставин» (Демокріт, бл. 460–370). Проблема теорії історичного знання в античності. Спроби побудови концептуальних схем історичного руху знання в Арістотеля (384–322).

Особливості елліністичної історіографії. Поява грекомовної історіографії на Сході. Берос. Манефон. Історичний кругозір елліністичних авторів. Мегасфен і його «Історія Індії». Поява географічного жанру. Агафархід із Книда.

Розвиток біографічного жанру.

Павсаній (II ст. н.е.) і його «Опис Еллади». Павсаній як міфолог, географ і етнограф.

Діоген Лаертський (II–III ст. н.е.). Філософська думка і філософські школи Еллади у творі Діогена «Про життя, вчення і вислови знаменитих філософів».

Лекція 3.3. Стародавній Рим

Римська історіографія III–I ст. до н.е. Вплив грецької історіографії.

Аннали. *Annales Maximi*. Старші анналісти, особливості їхніх творів, джерела. Квінт Фабій Піктор (др. пол. III ст. до н.е.). Марк

Порцій Катон Старший (234–149). Катон як родоначальник латинської історичної прози. Середні анналісти, особливості їх творів. Луцій Кальпурній Пізон і його «Аннали». Молодші анналісти, їхній підхід до історії.

Антикварний напрям римської історіографії (II–I ст. до н.е.) Марк Теренцій Варрон (116–27) як антиквар. Веррій Флакк і його історичні праці.

Страбон (64 до н.е. – 23 н.е.) і його наукові праці. «Історичні записки». Історичні екскурси в «Географії» Страбона.

Діонісій Галікарнаський (бл. 60–5) і його «Римська археологія».

Римська історіографія кінця республіки. Гай Юлій Цезар (100–44) і його добутки («Записки про Галльську війну». «Записки про громадянську війну»). Гай Саллюстій Крісп (86 – бл. 35). Нове бачення ролі особистості в історії, створення жанру історичної монографії. Монографії Саллюстія: «Змова Катиліни», «Югуртинська війна», «Історія».

Удосконалення оглядово-історичного (Пліній Старший – 23–79, Сенека – 4 до н.е. – 65 н.е.) і коментарного (Теон, Папп, Прокл) жанрів. Їх значення на ранньому етапі формування історичного знання.

Художньо-дидактичний напрям римської історіографії. Тіт Лівій (59 до н.е. – 17 н.е.) і його історична праця «Римська історія від заснування міста». Структура й основний зміст роботи.

«Як слід писати історію» Лукіана із Самосати: узагальнення досвіду греко-римської традиції і перша спроба створення теорії писання історії (166 р.). Проблема джерел. Кращий історик – «свідок подій».

Поширення християнства і трансформація античної культури. «Деградація» античної історичної традиції: «останній римський історик» Амміан Марцеллін (330–400). Герой історії – Імперія.

Особливості пізньоримської історіографії. Історики пізньої Римської імперії. Євтропій (IV ст.). «Скорочення Римської історії». Секст Аврелій Віктор (IV ст.). «Про відомих людей міста Рима».

Історія Римської імперії в зображенні пізніх хроністів. Кассіодор (бл. 480 – бл. 575).

Лекція 3.4. Розвиток гуманітарної думки Середньовіччя:

Візантія. Західна Європа

Перехід від античності до середньовіччя як світоглядна революція: від орієнтації на «природний космос» і «раціональний логос» до орієнтації на надприродного бога й ірраціональну віру. Нова художня мова середньовічної культури: перехід від мімесису (наслідування) до вимислу.

Християнство і всесвітня історія. Перебудова в середні віки уявлень про історію в плані провіденціалізму й односпрямованості. Вторинність ідеї круговороту знання порівняно з ідеєю поступального руху. Ранньохристиянський підхід до вивчення минулого: історіографія чи історіософія.

Церковна історія як тип історіографії. Перші християнські письменники: Тертулліан (бл. 155–245), Лактанцій, Ієронім.

Перший досвід богословської історії: «Церковна історія» Євсевія Кесарійського (260/65–338/39). Основи християнської хронології історії.

Християнська ідея історії в Августина (354–430): перший європейський досвід філософії історії. Учення про два «гради». Ідея розвитку та способи періодизації історії. Життя і смерть Ісуса Христа – центральний пункт «священної історії». Історія як воля Бога.

«Історія проти язичників» Павла Орозія (бл. 380 – бл. 420).

Візантія. Хроністи й історіографи. Прокопій Кесарійський (бл. 500 – після 565) «Історія воєн Юстиніана з персами, готами і вандалами». «Темна історія». Історико-філософська концепція. Зміст історичних праць. Значення етнографічних екскурсів. Дані з історії Остготського королівства в Італії і Вандальського – у Північній Африці.

Візантійська історіографічна традиція в X–XIII ст. Історичні праці імператора Костянтина VII (905–959). Михайло Пселл (1018– бл. 1096) і його «Хронографія». Історична проза: Ганна Комніна (1083 – бл. 1148) і її «Алексіада». «Хроніка» і «Скарбниця православ'я» Микити Хоніата (серед. XII – 1213). Візантійська культура XIV–XV ст.: феномен «візантійського гуманізму», ісіхазм. Пізньовізантійська історіографія: Михайло Дука (бл. 1400–1470).

Західна Європа. Історичні твори ранньосередньовічних письменників. Особливості історіографії V–VIII ст.: вплив античних прийомів на висвітлення подій, використання усної німецької традиції, некритичне ставлення до джерел інформації. Повнота відомостей про вдачі, спосіб життя, звичаї, шляхи міграції німецьких народів, про інститути військової демократії, про події етнічної і політичної історії в період завоювань і розселення на римській території.

Класифікація середньовічних історіографічних жанрів: історія, аннали, діяння, хроніка. Види джерел за змістом: історія народів, церковна історія, історико-біографічні книги, брев'ярії.

Еволюція теологічної концепції всесвітньо-історичного процесу у філософсько-християнській концепції Іоахима Флорського (1132–1202). Перехід від проблеми індивідуального порятунку до ідеї соціального порятунку.

Створення нового виду історичного оповідання – всесвітньої хроніки. Пошуки причинно-наслідкових зв'язків в історіографії XIV–XV ст. Пошуки причинно-наслідкових зв'язків, раціоналістична інтерпретація найважливіших історичних подій. Початок секуляризації суспільної свідомості і його вплив на світогляд істориків і хроністів.

Історичні праці Жана Лебеля, Жана де Венета, Фруассара (бл. 1337 – бл. 1410). Нові підходи до висвітлення історичних подій. Історичні дані про формування національних культур. Пояснення причин народних рухів динамікою соціального життя. Специфіка історичного мислення хроністів: ідеї незмінності існуючого соціального ладу. Описи способу життя вищих і нижчих верств феодального суспільства. Цінні зведення про політичну історію, політика королівської влади, рівні суспільної свідомості, ідеології різних верств населення.

Розвиток жанрів світської історіографії. Мемуарна історична література. Філіпп де Коммін (1447–1511). «Мемуари про 1468 р.» «Хроніка й історія, що містять події, які відбулися під час царювання короля Людовика XI і Карла VIII за період від 1464 по 1498 р.». Особливості нового жанру історичного оповідання. Визнання суб'єктивного фактора в поясненні подій. Дані про придворне життя, традиції лицарської культури і значення міст у зміцненні абсолютистських тенденцій монархічної влади.

Міські хроніки XIV–XV ст. Хроніки рейнських і дунайських міст. Ганзейські хроніки. Флорентійські хроніки Діно Компаньї (1260–1324), Джованні Віллані (1276–1348) і його послідовників. Хроніки міст Англії, Франції, Іспанії, Італії. «Хроніка венеціанців» Мартіно Канале (XIII ст.).

Лекція 3.5. Історія культури у працях вчених Середньовічного Сходу

Ісламська історіософія «золотої доби» (X–XI ст.). Філософсько-соціальне вчення Аль-Кінді (800–870). Космологія Аль-Фарабі (870–950). Теорія пізнання Ібн Сіні (Авіценна, 980–1037) і Ібн Рушда (Аверроес, 1126–1198).

Подібності і розходження середньовічних європейських і східних схем генезису знання. Спроби логічної побудови таких схем в аль-Фарабі, Ібн-Рушда, Ібн-Туфейля. Ідея всесвітньої історії в арабо-мусульманській історіографії. Ат-Табарі (бл. 839–923), Абу-ль-Фарадж (1226–1286). «Соціальна фізика» Ібн Халдуна (1332–1406). Ібн Халдун про циклічний характер історії, роль етатизму у визначенні динаміки розвитку суспільства.

Методологічна роль уявлень про циклічність розвитку в індійській середньовічній думці й у Біруні (973–1050).

Середньовічні китайські династійні історії.

Лекція 3.6. Гуманітарна думка доби Відродження

Розвиток міської культури і її вплив на середньовічну історіографію. Прояв гуманістичного світогляду в розробці всесвітньої історії. Історичні погляди гуманістів Італії. Загальний інтерес до римської історії і пошуки історичних аналогій у розвитку античної та європейської цивілізацій. Початок історико-культурного напрямку в історіографії європейського середньовіччя. Секуляризація історії. Розвиток жанру світської вітчизняної історії, історії держави, історії міст-республік. Школи і напрями гуманістичної історіографії.

Біографічний напрям. Ф. Петрарка (1304–1374) і Д. Боккаччо (1313–1375). Відродження методу історичної критики. Ідеалізація римської історії. Д. Боккаччо про римську історію і «славних жінок» Риму.

Розвиток жанру автобіографій та історичних біографій. Автобіографія Л. Гіберті (1381–1455) у додаткові до «Коментарів» історії італійського мистецтва. Хроніка Боннакоро Пітті. Життєпис Бенвенуто Челліні (1500–1571). Дж. Вазарі (1511–1574) «Життя найвідоміших живописців, скульпторів і зодчих» (1550).

Історики-ерудити. Л. Бруні (1374–1444). Дванадцять книг «Історії Флорентійського народу». Поджо Браччоліні (1380–1459) і його книга «Історії народу Флоренції». Флавіо Бьондо (1392–1463). «Декади історії з часів падіння Римської імперії» в 31 книзі.

Історична, філософсько-раціоналістична, стилістична і філологічна критика документа. Лоренцо Валла (1407–1457). «Історія Фердинанда, короля Арагону в трьох книгах», «Трактат про підробленість Костянтинового дарунка» (1440).

Жан Боден (1530–1596): «Метод ознайомлення з історією», «Шість книг про державу». Уявлення про закономірності історичного процесу. Концепція переважного впливу природних умов (клімату, ландшафту), психологічного фактора на історію держави, її закони. Ідея історичного прогресу.

Особливості і значення гуманістичної історіографії. Створення світської концепції історії. Широке залучення джерел: нарративних, археологічних, епіграфічних, нумізматичних, документальних. Нові жанри історичних оповідань: біографічний, історико-географічний. Соціально-політична тематика. Використання нових методів історичної критики. Раціоналістичне пояснення подій.

Пошуки внутрішніх закономірностей історичного процесу. Нова періодизація на основі вивчення культури. Національна мова історичних творів. Звертання до античної історіографічної традиції.

Великі географічні відкриття і колоніальна політика європейських країн у численних «історіях», трактатах і памфлетах. Відомості про суспільний лад і побут ацтеків, про завоювання Мексики в «Історії завоювання Нової Іспанії» Берналя Діаса (1496–1584). Колоніальна експансія Іспанії в праці державного секретаря при Філіппі II Антоніо Еррери «Загальна історія діянь кастильців на островах і материк моря-океану». «Природна і загальна історія Індії» Овьєдо-і-Вальдеса про колонізацію Америки.

Іспанський історик Бартоломе Лас Касас (1474–1566) про плавання іспанців, їх жорстокість стосовно індіанців, необхідності захисту останніх від колонізаторів у працях «Найкоротша історія руйнування Індій», «Історія Індій від 1492 по 1520 р.» та ін.

Трактати, що розкривають наукову думку епохи; систематизація знань у галузі філософії, астрономії, математики, фізики, хімії, медицини, анатомії, географії, ботаніки, образотворчого мистецтва, архітектури, педагогіки, психології та ін. («Листа про сонячні плями», «Пробірні ваги» Галілея, «Телескоп» Стелліоли, «Про будівлю людського тіла» Везалія, «Коментарі до Гіппократа» Кардано, «Про природу речей відповідно до її власних початків» Б. Телезіо. «Періпатетичні дискусії» і «Нова філософія Всесвіту» Патриці да Керсо, «Мексиканський скарб» (колективна праця вчених італійської академії Линчей по опису флори і фауни Мексики), «Керівництво до виміру» А. Дюрера та ін.)

Змістовний модуль 2

4. Розвиток гуманітарного знання Нової та Новітньої доби

Лекція 4.1. Особливості розвитку історичного знання у XVII столітті

Вплив наукової революції XVII ст. на історичне пізнання. Розвиток університетської системи. Форми і способи історіописання в ранній Новий час. Розмежування нарративної історичної традиції і систематизованого історичного знання, заснованого на раціональній критиці і класифікації джерельної бази. Ерудитська традиція в XVII ст.

Синтез діяльнісного й утопічного підходу до історії науки в працях Ф. Бекона (1561–1626). Постановка ним завдання побудови всесвітньої історії науки. Прагнення до виявлення загальних законів історичного розвитку. Ідея «збільшення знання» в XVII ст. «Міркування про метод» Р. Декарта (1596–1650) і перші праці про хід розвитку знання. Поступове подолання культу авторитетів, тенденція прямого звертання до першоджерел. Ерудити й антиквари. Вільям Кемден (1551–1623): історія й археологія. Діяльність академій та вчених асоціацій. Публікація джерел. Бенедиктинські монастирі, їх архіви і бібліотеки. Конгрегація Св. Мавра (засн. у 1619 р.) і маврісти. Учені суспільства єзуїтів. Жан Болланд (1596–1665) і «суспільство болландистів». Початок видання зібрання всіх житій святих (Acta Sanctorum) у 1643 р. Гіперкритицизм. Жан Мабільон (1632–1707) і його «Шість книг про дипломатику» (1681). Як відрізнити справжню грамоту від підробленої: формальні критерії вірогідності. Розробка правил критичного видання пам'яток. Створення допоміжних історичних дисциплін: палеографії, археографії і дипломатики.

Онтологічне обґрунтування Лейбніца неминучості безмежного прогресу й ідея апріорної побудови історії знання. Поява інтересу до соціальних факторів розвитку науки; надія на «освіченого монарха». Поява академій наук і їх перших історій.

Лекція 4.2. Дослідження культури у працях XVIII століття

Ідеологія Просвітництва як цілісний світоглядний комплекс. Раціоналістичні методи вивчення історії. Вплив ідеології Просвітництва на розвиток історичної думки. Завершення «детеологізації» історичного знання.

Джамбаттиста Віко (1668–1744): принцип історизму і заперечення доктрини природного права. «Нова наука» Віко про єдність історичного процесу, закономірності та повторюваності історичних явищ. Три епохи розвитку людства й ідея круговороту. Метод історичних паралелей.

Створення в університетах історичних кафедр; уживання поняття «історична наука». Поява перших багатотомних національних історій у Франції та Англії. Виникнення двох шкіл – «романістів» і «германістів». А. Буленвільє «Історія древнього політичного ладу Франції» і «Критична історія встановлення монархії в Галлії» Ж. Дюбо.

Просвітители про розвиток людської цивілізації. Визначення цивілізації В.Р. Мірабо. Вольтер про всесвітню історію як історію цивілізації. Реалізація телеологічного принципу та раціональне обґрунтування ідеї історичного прогресу. Європоцентризм просвітницької цивілізаційної теорії. «Деперсоналізація» історії.

Генезис і поширення концепту «науковий метод» у лексиконі культури Просвітництва. Співвідношення понять «знання», «наука», «метод» в історико-культурних працях просвітителів (П. Бейль, Ш. Монтеск'є, А. Вольтер, Д. Дідро, Д. Юм, У. Робертсон та ін.). Формування «синтетичного», «гуманітарного» образу культури. Становлення діяльнісного підходу до вивчення культури.

Заслуги Просвітництва у створенні критичного апарата історії науки (поняття «детермінуючого фактора», «історико-наукового факту», «перевороту в науці», «взаємозв'язку наук») і в розгортанні «фронту досліджень» з історії всіх гуманітарних і природничо-наукових галузей знання («Історії математики» Ж.Е. Монтюкла й А.Г. Кестнера, аналіз історико-астрономічних джерел давнього світу в Ж. Байї, «Історії електрики» Дж. Прістлі і К.Г. Кюна; праці з історії біології, економіки, юриспруденції, географії). Створення історій державних установ, торгівлі, колоніальних загарбань. Г. Рейналь (1713–1796). Відокремлення мистецтвознавства від історії. Історія мистецтва Вінкельмана (1717–1768).

Розвиток уявлень про лінійний і циклічний характер цивілізаційного процесу в найбільших історіософських концепціях. Обґрунтування «лінійного прогресу» в методології А. Тюрго (1727–1781), Ж.Л. Даламбера (1717–1783). «Ескіз історичної картини прогресу людства» М. Кондорсе (1743–1794). Поняття стадій цивілізаційної історії в концепції Кондорсе, лінійний характер їх зміни. «Нариси історії

громадянського суспільства» А. Фергюсона. Фергюсон про тріаду «дикість – варварство – цивілізація». Концепція циклічного розвитку в історіософії Д. Віко (1668–1744). Критика лінійної концепції історичного прогресу в праці І. Гердера (1744–1803) «Ідеї до філософії історії людства». Концепція історії як багатого на варіанти процесу. Гердер про локальні культури як суб'єкти історії.

Історична думка німецького Просвітництва. І. Кант (1724–1804) – історія як процес морального вдосконалення людства. Ігрова теорія культури Ф. Шіллера (1759–1805), аналіз протиріч культурно-історичного процесу.

Лекція 4.3. Основні шляхи історико-культурних досліджень у ХІХ столітті

Предтеча історіографії ХІХ ст. Гердер (1744–1803): ідея взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів історичного процесу. Множинність культур та єдність всесвітньої історії. Ідея про національні характери. Порівняльно-історичний метод.

Вплив ідеології Французької буржуазної революції 1789 р. на розвиток історичної думки. Диференціація природно-наукового і соціально-гуманітарного знання в країнах Заходу наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст. Проблеми професіоналізації історичного знання. Процес секуляризації в історіографії. Створення історичних товариств, журналів, музеїв. Видання багатотомних документальних історичних та літературно-історичних публікацій.

Криза просвітницької абстрактно-раціоналістичної історіософії на межі ХVІІІ–ХІХ ст. і формування романтичної історіографії. Принцип історизму в романтичній традиції. Ідея органічного розвитку історії. Зміна тематики історичних досліджень у межах романтичного напрямку.

Особливості національних течій романтичної історіографії. Французька консервативно-романтична історіографія епохи Реставрації. Ж. де Местр. Ф. де Шатобріан. Ліберальна школа «великих істориків» (О. Тьєррі, Ф. Гізо, Ф. Міньє, А. Тьєр). Розвиток традицій ліберальної історіографії в працях А. Токвіля, Ж. Мішле (1798–1874).

Політизований характер розвитку англійської історіографії першої половини ХІХ ст. «Досвід про закон народонаселення» Т. Мальтуса. Т. Карлейль (1795–1881). Вплив ідей романтизму на розуміння завдань і стиль історичних творів Т. Карлейля.

Панування романтизму в німецькій історіографії першої половини ХІХ ст. Філософія історії Г. Гегеля (1770–1831). Трактатування Гегелем природи світового історичного процесу. Історичні культури як ступені прогресу в усвідомленні свободи. Л. фон Ранке (1795–1886). Б.Г. Нібур (1776–1831).

Формування класичної наукової картини світу у ХVІІІ–ХІХ ст. та основні особливості класичної парадигми наукового пізнання. Передумови виникнення «позитивної» науки. О. Конт (1798–1857), учення про історичні епохи. Розвиток сцієнтистської і нарративної традиції гуманітарного пізнання в епоху позитивізму.

Розробка Г. Спенсером (1820–1903) цивілізаційної концепції на основі еволюціоністської теорії. Характеристики «нецивілізованого суспільства», «початкового стану цивілізації» і «сучасної розвинутої цивілізації». Принцип об'єктивності в дослідженні історії. Ознаки і властивості позитивістської історіографії.

Еволюція нарративної історіографії в епоху позитивізму. Історична концепція Л. фон Ранке. Перевага індивідуальності, конкретного, унікального в картині минулого. Г. Бокль (1821–1862) «Історія цивілізації в Англії». А. де Токвіль як соціальний історик. Дройзен (1808–1884): «Історія еллінізму».

Історико-генетичний, типологічний, порівняльно-історичний, системний методи; характеристика їх основних ознак. Застосування цих методів у дисциплінах гуманітарного знання при вивченні феноменів культури в другій половині ХІХ ст. Критичне вивчення і публікація джерел. Видання Monumenta Germaniae Historiae.

К. Маркс (1818–1883) і Ф. Енгельс (1820–1895) про закономірності зміни суспільно-економічних формацій, про особливості соціально-економічного і політичного розвитку суспільства. Вплив історичного матеріалізму на розвиток історичної думки.

Висунення ідеї історії культури класиками німецької історичної школи. Європейська школа «культурно-історичного синтезу». Я. Буркхардт (1818–1897). К. Лампрехт (1856–1915). Дж. Р. Грін (1837–1883). Дж. М. Тревельян (1876–1962). Наступність і новації в розумінні методу вивчення культурних феноменів. Підстави і принципи розрізнення «історії культури» і «культурної історії». Способи представлення в історіографічному тексті концепції культурної цілісності.

Літературознавчі та мистецтвознавчі дослідження. І. Тен (1828–1893), вивчення регіональних особливостей вияву історичного «духу» епохи.

Історико-економічний напрям. К. Бюхер (1847–1930). У. Дж. Ешли (1860–1927).

Синтетична школа у французькій історіографії. Н.Д. Фюстель де Куланж (1830–1889). Ідея безперервності розвитку суспільства.

Розробка понять «цивілізація» і «культурно-історичний тип» у концепції М.Я. Данилевського («Росія і Європа», 1869). Трактатування поняття «прогрес».

Роль етнографічних досліджень другої половини XIX ст. у розробці методології культурно-історичного аналізу. Поняття цивілізації в концепції Е. Тейлора (1832–1917). Генезис поняття «культура» (як історично конкретної соціальної спільності) в етнографічних дослідженнях. Дослідження історії культури представниками школи культурної антропології (еволюціоністський етап). Е. Тейлор, Дж. Фрезер (1854–1941), Дж. Мак-Леннан, Дж. Леббок, Ю. Ліпперт, К.Д. Кавелін, М.М. Ковалевський (1851–1916), М.І. Кулішер, М.М. Миклухо-Маклай (1846–1888), Д.Н. Анучін, В.Г. Богораз (Тан).

Проблеми історії культури у всесвітніх історіях XIX ст. Ч. Канту (35 т., 1838–1846), Ф. Шлосера (8 т., 1815–1841), В. Онкена (46 т., 1879–1893), Е. Лавісса і А. Рамбо (12 т., 1893–1901).

Світська історія релігії. Г.Ч. Лі (1825–1909).

Історія культури в працях «Общества истории и древностей российских» Московського університету. Становлення вітчизняних культурознавчих досліджень на основі філології: О.М. Афанасьєв (1826–1861), Ф.І. Буслаєв, О.А. Потебня (1835–1891), О.М. Веселовський (1838–1906), Д.К. Зеленін, Ф.Ф. Зелінський (1859–1944).

Лекція 4.4. Культура у дослідженнях наприкінці

XIX – у першій половині XX ст.

Розвиток критичного напрямку і перегляд основних концепцій економічної та суспільно-політичної історії. Неороманізм і його представники на Заході. Фюстель де Куланж та Л.М. Гартман. Ф. де Куланж про еволюцію римських інститутів і перетворення їх на феодальні.

Народження синтетичних досліджень соціологічного плану. М. Вебер (1869–1920). Соціальна історія в російській історіографії. М.І. Карєєв (1850–1931). Проблеми та межі використання соціологічного інструментарію для вивчення історії культури. Е. Дюркгейм. Збагачення методології вивчення культури підходами з антропології, етнології, лінгвістики, психології, філософії у 20–40 рр. XX ст.

Розвиток історичної культурології. Орієнтація на вивчення макродинаміки культурно-історичних процесів. Синоптичний погляд на історію і порівняльний метод її вивчення. Школа О. Шпенглера й А. Тойнбі. Історико-філософська концепція А. Тойнбі (12-томне «Дослідження історії». 1934–1961). Цивілізаційна теорія А. Тойнбі. Локальні цивілізації в теорії Тойнбі. О. Шпенглер про цивілізації, «прафеномени» історії. Концепція порівняльного вивчення цивілізацій (А. Тойнбі й О. Шпенглер). Проблема історичного та художнього в пізнанні. Б. Кроче (1866–1952). Р. Коллінгвуд (1889–1943). Історичний процес як історія думки.

Вплив філософії життя, неокантіанства і філософської герменевтики на історичну професію. Посилення в ній підходу, що індивідуалізує, при збереженні значимості етичного ідеалу історичного синтезу. В. Дільтей (1833–1911). М. Хайдеггер (1889–1976).

Філософське обґрунтування герменевтичної методології представниками екзистенціалізму. М. Хайдеггер і К. Ясперс про закономірності розвитку суспільства та методи

історичного пізнання. Теорія осьового часу К. Ясперса як альтернатива концепціям циклічного розвитку локальних цивілізацій.

Становлення методології історичної компаративістики. Розвиток традицій веберовського культурно-історичного аналізу в цивілізаційних концепціях В. Шубарта і П. Сорокіна (1889–1968). Концепція культурних суперсистем Сорокіна.

Головні напрями вивчення культури в Росії на межі XIX–XX ст. Пошуки сенсу культурного прогресу в саморозвитку релігійної особистості: В.І. Герье (1837–1919), Л.П. Карсавін (1882–1952). Дослідження історії культури доби Відродження: М.С. Корелін (1855–1899), Р.Ю. Віппер (1859–1954), І.М. Гревс (1860–1941), О.К. Дживелегов (1872–1950). В.Г. Васильєвський (1838–1899) і Ф.І. Успенський (1845–1928) – засновники вітчизняного візантієзнавства. Створення історії Візантійської імперії (в 3 т.). Заснування журналу «Византийский временник» (1894). Вивчення соціально-політичної історії, своєрідності візантійської культури. Проблеми античної культури в працях М.І. Ростовцева (1870–1952).

Роль структурно-функціонального підходу у вивченні культурних феноменів. Б. Маліновський. М. Мід. Поєднання структурного і культурно-історичного підходів у методології Ф. Боаса (1858–1942). Становлення історичного напрямку американської антропологічної школи. А. Крьобер (1876–1960), К. Уіслер (1870–1947). Надання переваги описовому методу.

Вітчизняна антропологічна школа вивчення історії культури (М.М. Бахтін, В.Я. Пропп, І.Г. Франк-Каменецький). Концепція історії культури як розвиток систем знаків (Л.С. Вигодський). Порівняльно-історичний напрям досліджень у літературознавстві. О.М. Веселовський (1838–1906). М.І. Конрад (1891–1970). О.Ф. Лосєв (1893–1988), О.М. Фрейденберг (1890–1955), Я.Е. Голосовкер (1890–1967).

Марксистський і неомарксистський підходи до дослідження історії культури і культури. А. Грамші. Соціальна теорія Франкфуртської школи і її значення для методології культури: Г. Маркузе, Т. Адорно, М. Хоркхаймер, Е. Фромм, Ю. Хабермас. Соціально-історичний «вимір» культури. Ідеологія і культура: способи вивчення їх взаємодії.

Структура й обсяг політичної історіографії. Інституціоналізація економічної історії на межі століть.

Школа ігрової концепції культури. Й. Гейзінга (1872–1945).

Всесвітня історія в першій половині XX ст. Кембріджська стародавня історія (12 т., 1923–1939), Кембріджська середньовічна історія (8 т., 1924–1936), Кембріджська нова історія (14 т., 1902–1912).

А. Берр і теорія «історичного синтезу». Школа «Анналів» і «синтезуючі» історики. Значення досліджень М. Блока (1886–1944), Дж. Луццатто, К. Чіппола («трьох титанів економічної думки»). Праці Блока – «Апологія історії», «Характерні особливості французької аграрної історії». Л. Февр (1878–1956) і нові підходи до вивчення середньовічної культури, поява «історії-проблеми» на противагу «історії-опису».

Роль соціально-наукової теорії і наукового методу в професійній історіографії. Феномени історизації, антропологізації, психологізації наукового методу. Модифікації історичного методу: історико-генетичний, історико-типологічний, порівняльно-історичний. Структурний метод в історіографії.

Лекція 4.5. Проблеми розвитку гуманітарної думки середини і другої половини XX ст.

Особливості ситуації в галузі гуманітарного знання: «зустрічна» тенденція руху до «людини» і «тотальності» підходу до її вивчення науками гуманітарного циклу.

Перехід до гуманітарного мислення. М.М. Бахтін (1895–1975).

Розвиток соціальної антропології. Б. Маліновський (1884–1942), А. Радкліфф-Браун (1881–1955). Поширення структурно-функціонального методу.

Історія культури в колективних виданнях «Усесвітньої історії» (Кембріджська середньовічна історія і Паризьке видання «Всесвітньої історії»). Серія «Доли світу». «Загальна історія цивілізацій» (50–ті рр.). Серія монографічних досліджень на тему «Час і особистість».

Дослідження з історії мистецтва. «Структурний метод» у мистецтвознавстві (Г. Зельдмайр – 1896–1984; М.В. Алпатов –1902–1986). Становлення іконології. А. Варбург (1866–1929), Е. Панофські (1892–1968).

Культурно-еволюційний напрям (Л. Уайт —1900–1975, Дж. Стюард – 1902–1972). Орієнтація на вивчення особливостей культурної еволюції та її відмінностей від еволюції біологічної. Співіснування та взаємне збагачення різних методологічних підходів (дифузійнізм, еволюціонізм, структуралізм, функціоналізм).

Створення «Інтернаціонального суспільства порівняльного вивчення цивілізацій». Перший конгрес у 1962 р. (Зальцбург). Від ідеї континуїтету до ідеї перериваних поштовхів енергії в історії людства. Вивчення окремих цивілізацій, співіснуючих у часі і просторі. Концепція круговороту цивілізацій, «діяльності творчої меншості».

Дж. Саятта. Концепція прогресивного перевороту в ідеології, переходу від середньовічного мислення до раціоналістичного, розвитку вільного італійського духу. О. Бенеш про особливості Північного Відродження. Д. Дітце про чотири регіони ренесансної культури: 1) Італія, Франція, Німеччина, Англія; 2) Скандинавія; 3) Іспанія, Португалія, Нідерланди; 4) слов'янські країни.

Переорієнтація уваги дослідника з опису інституціональних механізмів соціальної регуляції на вивчення «історії повсякденності» – способів життя, картин світу, звичаїв, звичок та інших стереотипів свідомості і поведінки рядової людини певної епохи. Подальший розвиток школи Анналів у Франції. Л. Февр. Ф. Бродель. Ж. Ле Гофф, Ж. Дюбі, Е. Леруа Ладюрі, П. Шоню. Вітчизняні послідовники школи Анналів (А.Я.Гуревич, А.Л. Ястребицька, Ю.Л. Безсмертний, В.В. Малявін, А.А. Чекалова).

Прагнення ліберальних істориків (Е. Карр, Дж. Пламб, Дж. Барраклоу, С. Поллард) до відновлення і відродження ідеї прогресу в історії (зв'язок цього поняття з науково-технічним і господарським ростом, удосконалюванням економічних і соціальних відносин). У методології – повернення до принципів позитивізму, багатофакторного пояснення історичного процесу. Консервативна історіографія (Х. Тревор-Роупер, Дж. Елтон, Дж. Кітсон Кларк і ін.) проти перетворення історії на різновид соціальної науки. Твердження ідеї «автономії історії» та унікальності історичного методу. Демократичний напрям в історіографії. Роль марксистської історіографії в розробці проблеми соціально-економічної історії, історії класової боротьби і створенні напряму «нової соціальної історії» (Е. Томпсон, Дж. Рюде, Е. Хобсбаум, Р. Хілтон, К. Хілл).

Використання досвіду британської історичної соціології. Виникнення британської соціально-антропологічної історії, що увібрала кращі традиції національних наукових шкіл. Інтерес «соціальної історії» до проблем «народної культури», яку тлумачили дуже широко як систему поділюваних абсолютною більшістю суспільств понять, уявлень, цінностей, вірувань, символів, ритуалів, що мають і безліч регіональних варіантів та розходжень, відповідно до соціального статусу, професійних занять, загального освітнього рівня її носіїв. Праці К. Томаса, А. Макфарлейна, П. Берка, Д. Кресі та ін. Зв'язок досліджень «народної реформації» і «народної релігії» з дослідженнями особливостей ідеології різних соціальних верств і інтелектуальної гегемонії панівних класів.

Ф. Бродель і друге покоління «Анналів». Розширення понятійного апарату цивілізаційної теорії. Теорія різних швидкостей соціально-історичного часу та її втілення в історіографічній практиці Ф. Броделя. «Бродельівська революція» в розумінні історії. Досвід побудови глобальної історії. Протиставлення історії «подій» і «структурної» історії. Ідея структуралізму в концепції Броделя.

Третє покоління «Анналів». Звернення до вивчення повсякденного життя і духовного світу людини минулого як основного напряму вивчення історії культури. Від історії ментальностей до історичної антропології. Її соціальна орієнтованість. Жак Ле Гофф. Основні віхи його наукової і науково-організаційної діяльності. «Цивілізація середньовічного Заходу» та її революціонізуюча роль у вивченні історії середніх віків. Просторові і часові структури, що формують середньовічний образ світу. Ментальність і форми поведінки середньовічної людини.

Ідеологія і теоретико-методологічні основи історичного знання у ХХ ст. Консервативна, ліберальна, ліво- і праворадикальна, марксистська, академічна історіографія.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Навчальні видання

- Иконникова С.Н. История культурологических теорий : Уч. пособие. –СПб. : Питер, 2005. –474 с.
Историография античной истории: Учеб. пособ. – М., 1980. – 415 с.
Историография истории нового времени стран Европы и Америки / Отв. ред. И.П. Дементьев. – М. 1990. – 511 с.
Историография истории южных и западных славян: Учеб. пособ. –М., 1987. –260 с.
Историческая наука в ХХ веке. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки: Учеб. пособие / Под ред. И.П. Дементьева, А.И. Патрушева. – М., 2002. – 432 с.
История культурологи: ученик для аспирантов / под ред.. А.П. Огурцова. – М.: Гардарики, 2006. – 383 с.
Каган М.С. Введение в историю мировой культуры. – СПб., 2003. – Кн.1-2.
Коцур В.П. Історіографія історії України: Курс лекцій / В.П. Коцур, А.П. Коцур. – Чернівці, 1999. – 520 с.
Репина Л. П. История исторического знания / Л. П. Репина, В. В. Зверева, М. Ю. Парамонова. – М.: Дрофа, 2004. – 288 с.
Савельева И.М., Полетаев А.В. Теория исторического знания. – СПб., 2007. - 523 с.
Шейко В.М. Культурологія : навч. посіб. / В.М. Шейко, Ю.П. Богущкий, Е.В. Германова де Діас. — К. : Знання, 2012. — 494 с.

Основна література

- Антология культурологической мысли / авт.-сост. С.П. Мамонтов, А.С. Мамонтов . – М. : Изд-во РОУ, 1996 . – 352 с.
Асоян, Ю. Открытие идеи культуры : Опыт русской культурологии середины XIX-начала XX веков. — М. : ОГИ, 2001 .— 344с.
Ассман, Ян. Культурная память : Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности : Пер. с нем. – М. : Языки славянской культуры, 2004 – 368с .
Барг М. А. Эпохи и идеи: Становление историзма / М. А. Барг. – М.: Мысль, 1987. – 348 с.
Барг М.А. Категории и методы исторической науки. – М., 1984. – 342 с.
Баткин Л. Пристрастия. : Избранные эссе и статьи о культуре. / Леонид Баткин . – 2-е изд., доп . – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2002г . – 640с.
Баткин Л.М. Два способа изучать историю культуры // Вопросы философии. – 1986. – №12.
Бессмертный Ю. Л. Что за «Казус»? // Казус–1996: Индивидуальное и уникальное в истории. – М., 1997. – С. 7–24.
Бессмертный Ю.Л. Как же писать историю? Методологические веяния во французской историографии 1994–1997 г. // Новая и новейшая история. – 1998. – № 4. – С. 29–42
Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. – М., 1990. – 413 с.
Биск И.Я. История исторической мысли в Новое время (Западная Европа XVIII –90 гг. XIX в.): Учеб. пос. – Иваново, 1983. – 84 с.
Бродель Ф. Грамматика цивилизаций / Пер. с фр. – М.: Издательство «Весь Мир», 2008. – 552 с.
Вебер А. Избранное: кризис европейской культуры. – СПб., 1999.
Гайденко П.П. История и рациональность / П.П. Гайденко, Ю.Н. Давыдов. – М., 1991. – 356 с.
Гидденс Э. Ускользящий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь. – М., 2004.

- Гинзбург К. Микроистория: две – три вещи, которые я о ней знаю // Современные методы преподавания новейшей истории. – М., 1996. – С. 207 – 236.
- Гирц К. Интерпретация культур : Пер. с англ. / К. Гирц . – М. : РОССПЭН, 2004 . – 560с.
- Гончаревський В. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991 – 2009). – К.: Логос, 2011. – 220 с.
- Губман Б.Л. Западная философия культуры XX века. – Тверь, 1997. – 286 с.
- Губман Б.Л. Смысл истории: Очерки современных западных концепций. – М., 1991. – 192 с.
- Гуменюк Т.К. Жак Деррида и постмодернистское мышление. – К., 1999. – 328 с.
- Гуревич А.Я. Анналы на рубеже веков: антология. – М., 2002. – 284 с.
- Гуревич А.Я. Время как проблема истории культуры // Вопросы философии. – 1969 – №3. – С. 105–116.
- Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа «Анналов». – М., 1993. – 328 с.
- Гуревич А.Я. О кризисе современной исторической науки // Вопросы истории. – 1991. – № 2/3. – С. 21–36.
- Диалоги со временем. Историки в меняющемся мире / Отв. ред. Л.П. Репина. – М., 1996. – 239 с.
- Докучаев И.И. Ценность и экзистенция. Основоположения исторической аксиологии культуры / И. И. Докучаев.— СПб.: Наука, 2009.— 595 с.
- Дюпон-Мельниченко Ж.-Б. Французька історіографія ХХ століття: Навч. посібн. / Ж.-Б. Дюпон-Мельниченко, В. Ададуrow. – Л., 2001. – 158 с.
- Еліас Н. Процес цивілізації: Соціогенетичні і психогенетичні дослідження / Н. Еліас. – К. : Альтернативи, 2003. – 672 с.
- Ерасов Б.С. Предисловие: О статусе культурно-цивилизационных исследований // Цивилизации и культуры. – Вып. I. Россия и Восток: Цивилизационные отношения. – М., 1994.
- Ивин А.А. Введение в философию истории. – М., 1997. – 288 с.
- Изучение истории культуры как системы. – Новосиb., 1983.
- Ильин И. Постмодернизм: от истоков до конца столетия. – М. 1998. – 255 с.
- Ионов И.Н. Основные направления и методология глобальной истории // Новая и новейшая история. – 2003. – №1. – С. 18–29.
- Историк в поиске / Под ред. Ю. Бессмертного. – М., 1999. – 350 с.
- Историки и история. Судьба. Творчество. – М., 1997. – Т. 1–2.
- Историография истории России до 1917 года. В 2 т. / М. Ю. Лачаева, Н. М. Рогожин, Г. Р. Наумова. – М.: Владос, 2003. – 384+384 с.
- История в XXI веке: историко-антропологический подход в преподавании и изучении истории человечества. Материалы межд. интернет-конфер. – М., 2001. – 414 с.
- Історична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи / Всеукраїнська наукова конференція. 1995. – Х., 1995. – 356 с.
- К новому пониманию человека в истории: Очерки развития современной западной исторической мысли / Под ред. Б.Г. Могильницкого. – Томск, 1994. – 225 с.
- Каган М.С. Историческая типология художественной культуры : Пять лекций / М.С. Каган . – Самара, 1996 . – 84с.
- Кассирер, Эрнст. Избранное. Опыт о человеке . – М. : Гардарика, 1998 . – 784с.
- Кертман Л.Е. К методологии изучения культуры // Новая и новейшая история. – 1973. – №3.
- Ким М.И. О культуре как предмете исторического изучения // Вопросы истории. – 1974. – №11.
- Кнабе Г.С. Общественно-историческое познание второй половины XX века, его тупики и возможности их преодоления // Одиссей. Человек в истории, 1993. – М., 1994.
- Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. – М., 1987. – 439 с.
- Койре А. Очерки истории философской мысли. О влиянии философских концепций на развитие научных теорий / пер. с фр. Я. А. Ляткера; под ред. А. П. Юшкевича. - М.: Прогресс, 1985.
- Кока Ю. Современные тенденции и актуальные проблемы исторической науки в мире // Новая и новейшая история. – 2003. – №3. – С. 17–20.

- Космина В.Г. Проблемы методологии цивилизационного анализа исторического процесса [монография] / В.Г. Космина. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 310 с.
- Косминский Е.А. Историография средних веков. – М., 1963. – 430 с.
- Кравцов В.Н. Постмодернизм в контексте современной английской и американской историографии: pro et contra. – М.: РГГУ 2004. – 192 с.
- Краснобаев Б.И. Некоторые проблемы становления истории культуры как научной дисциплины // История СССР. – 1979. – №6.
- Кребер А. Избранное: Природа культуры : Пер. с англ. – М. : РОССПЭН, 2004. — 1007с.
- Кримський С., Павленко Ю. Цивілізаційний розвиток людства / С. Кримський, Ю. Павленко. – К.: Фенікс, 2007. – 316 с.
- Культура имеет значение : Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу / Под ред. Л. Харрисона; С. Хингтона. — М. : МШПИ, 2002. — 320с.
- Культурная политика в Европе: выбор стратегии и ориентиры : Сб. материалов / Под ред. Е.И. Кузнецов, В.Н. Геокультура : Основы геокультурной динамики безопасности в мире XXI: Культура - Сеть. — М. : Книга и бизнес, 2003. — 632с. —
- Культурология. XX век : Словарь / Гл.ред. Левит А.Я. — СПб.: Университетская книга, 1997. — 640с.
- Ле Гофф Ж. Рождение Европы. / Серия «Становление Европы». / Пер. с фр. А. И. Поповой. Предисл. А. О. Чубарьяна. - СПб.: «Александрия», 2008. - 398 с.
- Лотман Ю.М. История и типология русской культуры / Ю.М. Лотман. — СПб. : Искусство-СПб, 2002. — 768 с.
- Любищев А.А. Линии Демокрита и Платона в истории культуры / Отв. ред. и сост. Баранцев Р.Г. — СПб. : Алетейя, 2001. — 256с.
- Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / Вільям Мак-Ніл ; пер. з англ. - 2-ге вид., випр. - К.: Ніка-Центр, 2011. - 960 с.
- Малиновский, Бронислав. Избранное: Динамика культуры : : Пер. с англ. / Б. Малиновский. — М. : РОССПЭН, 2004. — 959с.
- Малиновский, Бронислав. Научная теория культуры. — М. : ОГИ, 1999. — 206с.
- Марков А.П. Отечественная культура как предмет культурологии: Учеб. пособ. – СПб, 1996. – 285 с.
- Мацумото, Дэвид. Психология и культура : [современные исследования] / Д. Мацумото. — [3-е междунар. изд.] — СПб. ; М. : Прайм-Еврознак: Нева : Олма-Пресс, 2002. — 416 с.
- Методология истории: Учеб. пособ. – Минск, 1996. – 240 с.
- Михайлов А.В. Обратный перевод. — М. : Языки русской культуры, 2000. — 856с. — (Язык.Семиотика.Культура.) .
- Могильницкий Б.Г. Введение в методологию истории. – М., 1989. – 174 с.
- Морозов И. Основы культурологии : Архетипы культуры / И. Морозов. — Минск : ТетраСистемс, 2001. — 608с.
- Мучник В.М. От классики к постмодерну: о тенденциях развития современной западной исторической мысли / В.М. Мучник, И.Ю. Николаева // К новому пониманию человека в истории. – Томск, 1994.
- Назаретян А.П. Универсальная (Большая) история – учебный курс и поле междисциплинарного сотрудничества // Вопросы философии. – 2004. – №4. – С. 70–80.
- Найдыш В.М. Философия мифологии. От античности до эпохи романтизма. — М. : Гардарики, 2002. — 554с. — (Disciplinae) .
- Неретина С. Время культуры. — СПб. : Изд-во Рус.Христианского гуманитар.ин-та, 2000. — 344с.
- Новикова Л.И. Русская философия истории: Курс лекций / Л.И. Новикова, И.Н. Сиземская; Ин-т "Открытое о-во". – М.: Магистр, 1997. – 327 с.
- Новикова Л.И. Цивилизация как идея и как объяснительный принцип исторического процесса // Цивилизации. Вып. 1. – М., 1992.

- Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка; пер. з англ. – 2-ге вид., випр. – К.: Ніка-Центр, 2010. – 368 с.
- Одиссей. Человек в истории, 1991: Культурно-антропологическая история сегодня. – М., 1991. – 192 с.
- Поляков Ю.А. Историческая наука: люди и проблемы. – М., 1999. – 454 с.
- Порус В.Н. Рациональность. Наука. Культура / В.Н. Порус. — М. : Б.и., 2002. — 351с.
- Предмет и метод истории культуры (Круглый стол) // История СССР. – 1979. – №6. – С. 96–149. (Из содерж.: Маркарян Э.С. Проблема целостной характеристики предмета истории культуры).
- Ракитов А.И. Историческое познание. Системно-гносеологический подход. – М., 1982. – 303 с.
- Режабек Е.Я. Когнитивная культурология. - СПб.: Алетейя, 2009.
- Рено А. Эра индивида. К истории субъективности. - СПб.: "Владимир Даль", 2002. - 474 с.
- Романов В.Н. Историческое развитие культуры: Проблемы типологии. – М., 1991. – 192 с.
- Руднев В.П. Словарь культуры XX века : Ключевые понятия и тексты. — М. : Аграф, 1999. — 384с.
- Руднев В.П. Энциклопедический словарь культуры XX века : Ключевые понятия и тексты. — [2-е изд., испр. и доп.] — М. : Аграф, 2001. — 608с.
- Румянцева М.Ф. Теория истории: Учеб. пособ. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 319 с.
- Рьод В. Шлях філософії: з XVII по XIX століття / Пер. з нім. В.Терлецького та О. Ведрова. - К.: Дух і Літера, 2009. - 388 с.
- Самосознание культуры и искусства XX века. Западная Европа и США / Гл.ред. и сост. Гальцева Р.А. — М.-СПб. : Университетская книга, 2000. — 640с. — (Культурология XX века/ Гл. ред С.Я.Левит) .
- Семенов Ю.И. Секреты Клио: Сжатое введение в философию истории / Учеб. пособ. – М., 1996. – 179 с.
- Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии : пер. с англ. — 2-е изд. — М. : Прогресс, 2001. — 656с. —
- Сильвестров В.В. Философское обоснование теории и истории культуры. – М., 1990. – 239 с.
- Следзевский И.В. Эвристические возможности и пределы цивилизационного подхода // Цивилизации. Вып. 4. – М., 1997. – С. 7–19.
- Современная зарубежная немарксистская историография: Критич. анализ. – М., 1989. – 509 с.
- Стельмашук Г.В. Теоретико-методологические проблемы исследования культуры в истории философской мысли. – СПб, 1998. – 106 с.
- Тиллих, Пауль. Избранное : Теология культуры / Пер.с англ. – М. : Юрист, 1995. – 479с.
- Токарев С.А. История зарубежной этнографии: Учеб. пособ. – М., 1978. – 352 с.
- Тош Дж. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка. – М., 2000. – 296 с.
- Уайт Л. Избранное: Наука о культуре : Пер.с англ.— М. : РОССПЭН, 2004. — 960 с.
- Урсу Л.Г. Историография истории Африки. – М., 1990.
- Философия и история культуры. – М., 1985. – 319 с.
- Философия истории: Учеб. пособ. / А.С. Панарин и др. – М., 2001. – 431 с.
- Фримен Э. Методы изучения истории. – М., 1983.
- Хвостова К.В. Проблемы исторического познания в свете современных междисциплинарных исследований. – М., 1997. – 256 с.
- Хейзинга Й. Homo Ludens : Статьи по истории культуры / Под ред. А.И.Иоффе.— М. : Прогресс-Традиция, 1997. — 416с.
- Хейзинга Й. Задачи истории культуры // Хейзинга Й. Homo ludens. Статьи по истории культуры. – М., 1997. – С. 216–269.
- Хейзинга Й. Осень Средневековья : Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах : Пер. с нидерл. / Йохан Хейзинга ; Сост. и пер. Д.В. Сильвестрова. — М. : Айрис Пресс, 2002. — 544с. —

- XX век: Методологические проблемы исторического познания / Отв. ред. А.Л. Ястребицкая. Ч. 1–2. – М., 2001–2002.
- Черняк Е.Б. Цивилиография: наука о цивилизации. – М., 1996. – 384 с.
- Чучин-Русов А.Е. Культурно-исторический процесс: форма и содержание // Вопросы философии. – 1996. – №4. – С. 3–14.
- Шартье Р. Письменная культура и общество / Пер. с фр. и послесл. И.К. Стаф. - М.: Новое издательство, 2006. - 272 с.
- Элиаде, Мирча. Миф о вечном возвращении : Архетипы и повторяемость : Пер. с фр. — СПб. : АЛТЕЙЯ, 1998. — 249с.
- Ястребицкая А.Л. Роль историка культуры сегодня // Средневековая Европа глазами современников и историков / Под ред. А.Л. Ястребицкой. – М.: Интерпракс, 1995. – С. 7–12.

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ, ЗБІРНИКИ

- История и историки. Историографический ежегодник. – М., 1972 -
- Методологические и историографические вопросы исторической науки. – Томск, 1963–1990. – Вып. 1–19.
- Новая и новейшая история – М., 1957 -
- Общественные науки за рубежом. Реферативный журнал. Сер. 5. История. – М., 1973–1992.
- Одиссей. Человек в истории. – М., 1989 –
- Український історичний журнал – К., 1957 –
- Цивилизации – М., 1992-2006

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

- Найбільші бібліотеки світу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Найбільші_бібліотеки_світу
- Міністерство культури України: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/index>
- Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського: <http://www.nbu.gov.ua/>
- Центр документції ООН: <http://www.un.org/russian/documen/centre/>
- Офіційний сайт ЮНЕСКО <http://www.unesco.org>
- Сайт журнал «Нематериальное наследие. Вестник»: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=EN&pg=home>
- Портал ЮНВТО: <http://www.unwto.org/>
- Портал Ради Європи: <http://www.coe.int/lportal/web/coe-portal>
- Офіс Ради Європи в Україні: <http://www.coe.kiev.ua/>
- Сайт ИКОМОС: <http://www.icomos.org>
- Портал ИКОМ: <http://www.icom.in.ua>
- Український центр культурних досліджень <http://www.culturalstudies.in.ua/>

Форма підсумкового контролю успішності навчання. Підсумковий контроль засвоєння знань здійснюється у формі заліку. Передбачено поточний контроль знань аспірантів у формі усного опитування, виступу з рефератами, перевірки конспектів, якості виконання завдань самостійної роботи, а також модульний контроль у формі тестування.

Засоби діагностики успішності навчання.

Шкала оцінювання знань:

90-100 балів — відмінно (A);

82-89 балів — дуже добре (B);

74-81 балів — добре (C);

64-73 бали — задовільно (D);

60-63 бали — достатньо (E)

35-59 балів — незадовільно з можливістю повторного складання (FX);

1-34 бали — незадовільно з обов'язковим повторним курсом (F).